

FÖRSPELET TILL 1924 ÅRS SVENSKA UPU—SERIER

Av Sven Åkerstedt

1922 utlyste poststyrelsen en allmän pristävling för att få fram lämpligaste motiv för de frimärken styrelsen hade för avsikt att ge ut till den 8:e världspostkongressen 1924, som förlagts till Stockholm, samt till Världspostföreningens 50-årsjubileum, som samtidigt skulle högtidlighållas.

Deltagandet i tävlingen översteg alla förväntningar, såväl beträffande antalet tävlande, c:a 120, som antalet inlämnade tävlingsbidrag. Enligt tävlingsbestämmelserna skulle varje förslag till frimärksbild dels framställas i ett relativt stort format, dels i ett till ungefärlig frimärksstorlek förminskat format. En rad tävlande följde dock inte dessa bestämmelser. I en del fall inlämnade de enbart större eller enbart små förslag, medan andra tävlade med såväl stora som små frimärksbilder men alla med olika motiv. Det totala antalet inlämnade tävlingsbidrag kan numera inte bestämmas, eftersom ungefär ett 20-tal tävlande sedermera återfordrade sina förslag och inga anteckningar om dessa gjordes. Om man bortser från förminskningarna av större teckningar, låg emellertid antalet olika förslag snarare över än under 400, varav numera i Postmuseum förvaras c:a 350, utförda av hundratalet tävlande.

Bland de återfordrade förslagen befann sig ett antal, inlämnade av så kända konstnärer som bröderna Carl och Gustav Alexandersson, Sven Erixon (vid tidpunkten akademieleve), Tore Strindberg och Carl Wilhelmson. I det sistnämnda fallet rörde det sig emellertid kanske snarare om tävlingsbidrag från elever vid Wilhelmsons målarskola, än om teckningar av Wilhelmson själv.

Emellertid finns det en rad andra kända namn bland de tävlande, vilkas förslagsteckningar bevarats bland det i Postmuseum bevarade materialet. Detta är fallet beträffande bl a Ewald Dahlskog, Martin Emond, Einar Forseth, Sven Gillgren, Erik Jerken, Rudolf Persson, Harald Sallberg, Torsten Schonberg, Louis Sparre, Ture Tideblad, Axel Törneman, Axel Wallert, Leon Welamson och Karl Örbo. För filatelister är även frimärksgravören Paul Wilckes namn välkänt. Denne lämnade också in förslag.

Tävlingen gällde dels frimärksbilder av internationell, dels av svensk karaktär. Avsikten var nämligen redan från början att utge två frimärksserier, en i anledning av 8:e Världspostkongressen, som skulle hedras med frimärken med nationellt betonade motiv, och en serie i anledning av jubileet, för vilket avsågs märken med mera internationellt gångbara motiv. De tävlande skulle insända sina teckningar anonymt och förslagen förses med motton samt åtföljas av namnsedlar. Vid bedömningen av tävlingsbidragen, uppdelades dessa också i två grupper, som sedan skärskådades var för sig. För varje grupp utdelades tre pris, och pristagarna i de två grupperna blev:

A. Frimärksbilder av internationell karaktär:

1:a pris teckningslärare Ruben Hellman, Falun

2:a pris konstnären Leon Welamson, Stockholm

3:e pris konstnären Axel Wallert, Stockholm

B. Frimärksbilder av svensk karaktär:

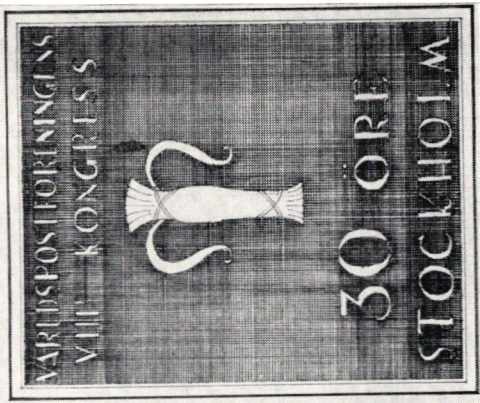
1:a pris konstnären Ture Tideblad, Stockholm

2:a pris konstnären Rudolf Persson, Stockholm

3:e pris teknologen Gunnar Hoving, Stockholm

Samtliga pristagare hade sänt in flera olika förslag och de flesta av dem tävlingsbidrag i båda grupperna. Persson hade sålunda sänt in sammanlagt 15 förslag, varav han sedan kvitterade tillbaka 13, och Tideblad 10 förslag, varav småningom två i omarbetat skick kom att läggas till grund för de två seriernas frimärken i örevalörer. De övriga fyra hade sänt in färre förslag.

De sex utvaldas prisbelönade förslag avbildas här. Att inbördes värdera dem ingår inte i artikelförfattarens uppgift, läsaren får själv bilda sig en mening om förslagens kvalitet.

1922 års tävlan. Överst de internationella motiven vilkas pristagare var Hellman, Welamson och Wallert. Därunder de svenska motiven där pristagarna var Tideblad, Persson och Howing. Ordningen är 1-3 i båda grupperna.

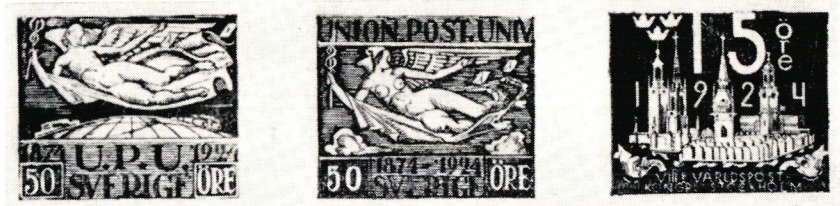
Det var emellertid också en rad andra tävlingsdeltagare som bidrog med goda förslag. Även några sådana, som alltså inte belönades med pris, visas här.

Det var emellertid ingalunda enbart etablerade konstnärer, som tävlade, även ett antal akademielever deltog — av vilka X:et sedermera blev den mest framgångsrike — liksom ett påfallande stort antal arkitekter. Flera av dessa bidrog med många förslag. De här nämnda, mera professionella kategorierna, stod givetvis i allmänhet för de bästa insatserna, men deras antal var ringa i förhållande till antalet rena amatörer.

Tävlingen hade tydligen i ovanlig grad tilldragit sig svenska folkets intresse, och lockat en mängd människor att plocka fram pennor och färglådor. Den blev härigenom den största i postverkets historia. Man återfinner bland de tävlande representanter för alla samhällslager. De deltagande damerna har i regel i namnsedlarna satt ut fru- eller fröken-titel, men herrarna har endast i undantagsfall angivit annat än för- och efternamn samt adress. Bredden i deltagandet från icke-professionella manliga tävlande kan dock i någon mån illustreras av bl a följande titlar och yrken som sällats ut ur namnsedlarna: bankkamrer, fil. kand., ingenjör, jordbruksarbetare, kapten, lantarbetare, löjtnant, posttjänsteman och trafikinspektör. Det var i förbigående sagt flera posttjänstemän av olika tjänsteställning, som deltog.

Flera tävlande sände in bidrag under olika motton. Rekordet slogs härvidlag av ett par herrar, som vardera uppträdde med bortåt ett 20-tal olika motton. Valet av motto kan också ibland förefalla märkligt. En tävlande, som i namnsedlarna uppgivit sig vara porträttmålare, står med flera mer eller mindre besynnerliga motton, varav det mest anmärkningsvärda är »Hin Håle». Tiden för tävlingens avgörande var utsatt till sent på året, och en tävlande valde med hänsyn härtill och omständigheterna i allmänhet det förhoppningsfulla mottot »Juldricka». Om juryn till en del bevektes härav är ovisst, men vederbörande kom med bland pristagarna, dock inte med någon teckning under just det mottot utan ett annat. Man kan dock utan större svårighet se, att det belönade förslaget utförts av den törstande.

Medan resultatet av tävlingen för Ture Tideblads del blev, att han fick utföra två frimärksbilder, fick de fem andra pristagarna nöja sig med sina prispengar, ehuru Ruben Hellmans frimärksbild med den flygande brevduvan lades till grund för en omarbetning av Olle Hjortzberg. Wallerts två allegorier med kvinnofigur var dock starkt påtänkta, och poststyrelsen lät framställa klichéer av dem. Med dessa togs tillsam-

Tredjepristagaren Wallerts internationella motiv (1—2) och första pristagaren Tideblads svenska motiv (förslag 4) provtrycktes i färg i de blivande frimärkenas format.

mans med en kliché av Tideblads frimärksbild med Gamla Stan, i Stockholm, ett flertal avdrag. Wallerts förslag försvann emellertid snart ur diskussionen. Om orsaken härtill har inga anteckningar anträffats.

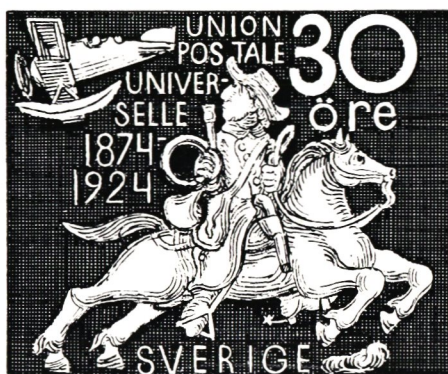
När tävlingen avgjorts, var ännu inga detaljbeslut fattade rörande de två tilltänkta frimärksserierna. Då poststyrelsen med utgångspunkt från tävlingsresultatet gick att planlägga utgivningen, beslöts till att börja med, att varje serie skulle ha en frimärksbild för örevalörerna och en annan för kronvalörerna. Man hade då i tävlingen om frimärksbilder av internationell karaktär fått fram Ruben Hellmans brevduva, som erhallit första pris, och tredjepristagarens kvinnoallegori, medan man i tävlingen om svenska motiv hade Tideblads stadsbild. Wallerts allegori och Hellmans duva kunde passa som frimärksbilder i jubileumsserien, medan det var betydligt svårare att para ihop Tideblads stadsbild med något förslag av de två andra pristagarna i hans grupp.

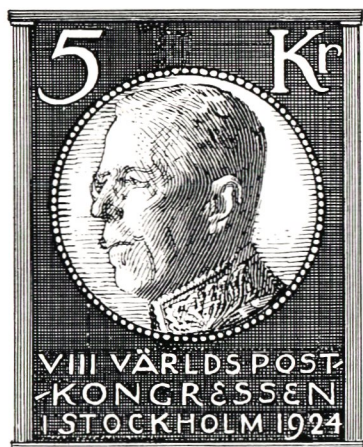
Hjortzbergs originalteckning till UPU-frimärken av valörerna 1—5 kronor.

Med Wallerts allegori för örevalörerna och Hellmans duva för kronvalörerna ansåg man sig kunna få en bra serie med lågformat för de lägre valörerna och högformat för kronvalörerna. Men så lades Wallerts allegori helt plötsligt på hyllan. En bidragande orsak härtill kan ha varit den opposition, som hans lätt klädda kvinna väckte i pressen och bland allmänheten. Det var högst olämpligt att hon skulle få uppträda på de värdetecken, som utgavs av Kungl. Postverket, hette det bland mycket annat. Om kritiken mot Wallerts två förslag möjligen i någon mån bidrog till, att poststyrelsen ändrade uppfattning, är osäkert, men vad som definitivt avförde dem från dagordningen var troligen det förhållandet, att om man valde Hellmans duva för ena seriens högvalörer och Tideblads stadsbild för lågvalörerna i den andra serien, måste de två seriernas öremärken få olika format, och såväl av tekniska som estetiska skäl var detta inte lämpligt. Man erinrade sig, att Tideblad även deltagit i tävlingen om internationella frimärksbilder, och fastän han där inte prisbelönats, plockade man nu fram ett av hans förslag, postryttaren, som omarbetad kunde bli en utmärkt pendang till stadsbilden. Man nådde härigenom också fördelen av, att samme konstnär utförde lågvalörerna i båda serierna, vilka därigenom fick viss enhetlighet sinsemellan.

Kanske var det också ur andra synpunkter lyckligast, att Wallerts nakna kvinna inte kom på en svensk frimärksbild 1924. Man behöver bara tänka på, vad den nakna Maja ställde till med några år senare. 1930 gav Spanien till 100-årsminnet av Goyas död ut en frimärksserie, vari frimärksbilden för fyra valörer återgav hans berömda målning »Den nakna Maja». Det spanska folket tog dessa frimärken med upphöjt lugn. Men i det dåtida USA väckte de skandal och jämfördes till och med pornografiska bilder. Bl a ställdes krav på, att postverket skulle till avsändarlandet returnera alla försändelser, frankerade med de förargelseväckande frimärkena. Det amerikanska postverket försökte först vifta bort alla krav på ingripande men tvangs småningom till en mindre värdig kompromiss. Det kungjordes, att posttjänstemännen ålagts att särskilt makulera de skamlösa frimärkena med en strategiskt anbragt kraftig stämpel. Visserligen kan det sägas, att 1930 års nakna Maja kunde tänkas te sig mera utmanande än 1922 års Wallert-bild, men den svenska poststyrelsen undgick måhända genom händelsernas gång dels något av en svensk folkstorm, dels kanske också nesan att få sina frimärken specialbehandlade i USA.

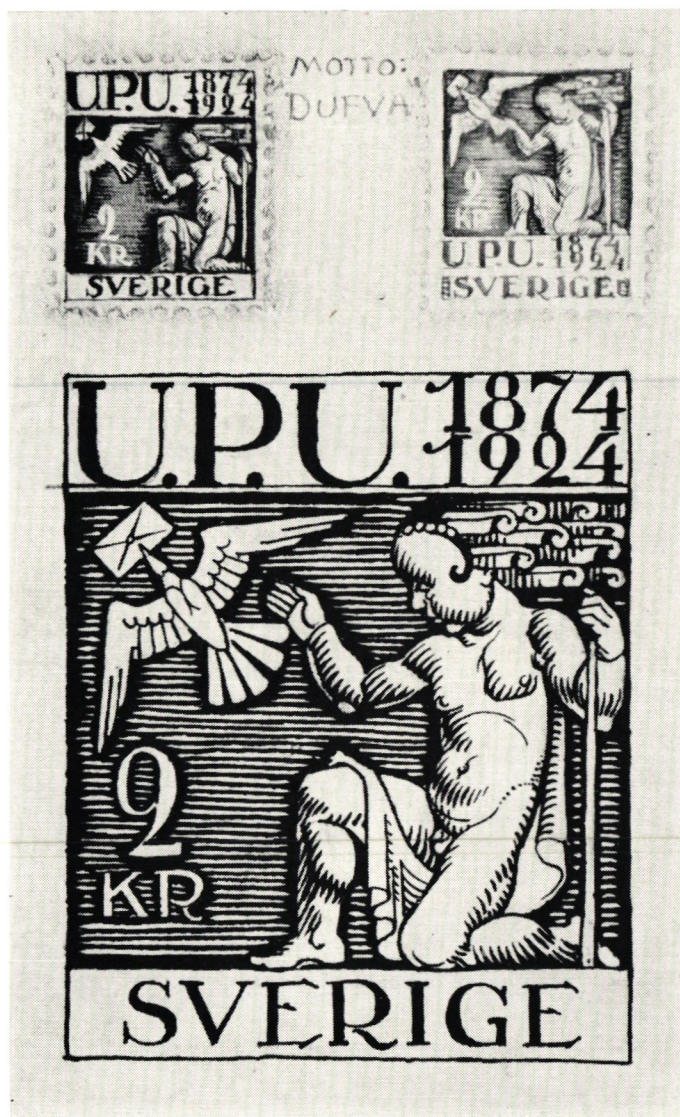
Tideblads originalteckning till postryttaren för UPU-seriens öresvalörer.

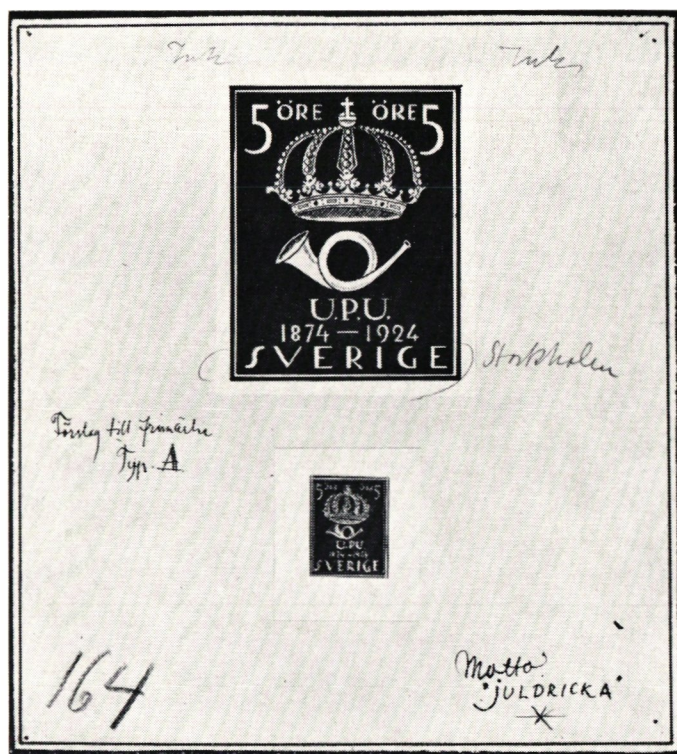
Hjortzbergs originalteckning till Kongressfrimärken av valörerna 1—5 kronor.

Efter denna utvikning från det egentliga ämnet är det tid att återknyta till situationen efter det Wallerts förslag avförts från dagordningen. Man kunde genom Tideblads postryttare och Hellmans duva få fram frimärksbilder till jubileumsserien, men för kongresserien hade man endast Tideblads stadsbild för lågvalörerna klar. Det saknades en frimärksbild i högformat för kronvalörerna, och inget av de prisbelönade förslagen inom gruppen passade. Av någon anledning var man dessutom inte riktigt nöjd med Hellmans duva. Poststyrelsen tog sig en grundlig funderare på problemet, som först 1924 fick sin lösning. Olle Hjortzberg fick i uppdrag att bearbeta Hellmans duva, och Tideblad uppmanades att framlägga förslag till frimärksbild med porträtt av Gustav V för kronvalörerna i kongresserien. Den sistnämnde utförde två förslag, men bägge i liggande format, vilket inte passade i planerna. Slutet på visan blev, att Hjortzberg också fick i uppdrag att teckna en lämplig frimärksbild med Emil Östermans kungaporträtt i vänsterprofil, använd för porträttserien från 1921, som utgångspunkt.

Det låg sålunda osedvanligt mycket och långvarigt arbete bakom 1924 års båda minnesserier, och något bör kanske nämnas om, hur allmänheten och frimärkssamlarna reagerade inför dem. Det gruffades naturligtvis en hel del. Duvan och kungabilden accepterades vanligen, men Tide-

Evald Dablskogs förslag till UPU-frimärke under mottot »Dufva».

Rudolf Perssons förslag till UPU-frimärke under mottot »Juldricka».

blads uttrycksfulla frimärksbilder utsattes för mycken kritik. Dessutom fördes det inte ringa väsen över seriernas storlek. 30 nya frimärken på en gång var ju onekligen avsevärt, och frimärkssamlarna tyckte särskilt illa om att behöva betala över 24 kr för att få kompletta serier. Det var en hel del pengar på den tiden. Den stora allmänheten har väl vid det här laget glömt bort hela historien, men de samlare, som skaffade sig märkena 1924, klagar inte längre. I dag noteras de i c:a 800 kr i ostämplat skick och tillhör de internationellt mest efterfrågade svenska frimärkena. Därtill kommer, att Tideblads stadsbild och postryttare, på sin tid så avskräckande för många, som så mycken annan äkta konst vunnit i uppskattning.

Till sist kan det kanske vara av intresse att nämna en speciell detalj rörande tryckningen av märkena. På 1920-talet använde frimärks-tryckeriet en rotationspress, konstruerad av den amerikanske ingenjören

Den nakna Maja efter en målning av Goya omkring 1800. Frimärket utkom i Spanien 1930.

Benjamin R. Stickney. Tryckplåtarna framställdes genom prägling på plana stålskivor, vilka sedan bockades så att de två och två bildade en tryckcylinder. För varje frimärksvalör präglades därför i regel två halvcylindrar. Det enda undantaget gjordes vid framställningen av 1924 års båda frimärksserier. Ovisst varför — kanske av sent påkommen sparsamhet efter de många utgifter tävlingen och bearbetningen av tävlingsförslagen medfört — präglade man endast en plåt för varje frimärksvalör, och vid tryckningen parade man ihop plåtarna med samma valörer i de två serierna och fick därigenom hela tryckcylindrar. Vid detta tillfälle trycktes alltså för första gången svenska frimärken av olika utseende samtidigt i samma tryckpress och med samma tryckcylinder.